

บทที่ 2

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณหงส์

ในบทนี้ จะเป็นการกล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องสุวรรณหงส์ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีหลายสำนวนทั้งที่เป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน และวรรณกรรมที่ใช้สำหรับแสดง หรือเรียกว่า บทละคร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ

2.1 วรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน ได้แก่

2.1.1 สุวรรณหงส์ ประพันธ์โดยหลวงพุทธราชาศักดา

2.1.2 สุวรรณหงส์ยนต์ ประพันธ์โดยนายบุศย์ ประกอบสาร

2.2 วรรณกรรมที่ใช้สำหรับแสดง ได้แก่

2.2.1 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยา

2.2.2 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนธนบุรี

2.2.3 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

2.2.4 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนนายทองดี

2.2.5 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ฉบับกรมศิลป์ากร

ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวโดยลำดับต่อไป

2.1 วรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน

2.1.1 สุวรรณหงส์ ประพันธ์โดยหลวงพุทธราชาศักดา

หลวงพุทธราชาศักดา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ท่านจอมพุทธ” เป็นชาวพัทลุงได้ศึกษาทางโหราศาสตร์จนชำนาญ จากนั้นเข้ารับราชการอยู่ในคณะโหรหลวงในราวปลายรัชกาลที่ 3 ต้นรัชกาลที่ 4 นอกจากนี้ยังเชี่ยวชาญในการประพันธ์กาพย์ กลอน ขำนาถาทางไสยศาสตร์และเวทศาสตร์ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์และตำราเวทศาสตร์ เมื่อครั้งท่านเป็นเจ้าของอวาสอยู่วัดแจ้ง

ท่านประพันธ์เรื่องสุวรรณหงส์เพื่อสอนศิษย์วัดและประชาชน โดยให้นำไปอ่านหรือสวดฟังกันตามบ้านเรือน อันจะช่วยขัดเกลา อบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้ที่มีความประพฤติดี มีคุณธรรมจิตใจเมตตา และมีความกตัญญูต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ท่านผู้มีพระคุณ ประเทศชาติและพุทธศาสนา

บทประพันธ์ของท่าน แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ มีเนื้อเรื่องยืดยาวมาก และมีใจความครบบริบูรณ์ ขึ้นต้นบทด้วยการบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นจึงดำเนินความตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ทรงเก็บมาลัยเสี้ยวหายของนางเศศสุริยงได้ก็มีใจรัก จึงทรงว่าอธิษฐานจนได้พบและได้เสี้ยวกับนางเศศสุริยง แต่พี่เลี้ยงของนางเศศสุริยงล่องรู้จึงใช้หอกยนต์ดักสังหารพระสุวรรณหงส์ ส่วนนางเศศสุริยงเฝ้ารอไม่เห็นมาจึงติดตามรอยเลือดและช่วยแก้ไขพระสุวรรณหงส์ให้ฟื้นคืนชีวิต และหนีกลับเมืองมัตตัง สุวรรณหงส์ตามมาหานางเศศสุริยงที่เมืองมัตตังได้ครองคู่กัน ต่อมาจึงพานางเศศสุริยงกลับเมืองไอยร์ธน์ นางเศศสุริยงถูกนางผีเสื้อน้ำผลัดก้นมาแล้วนางผีเสื้อน้ำแปลงเป็นนางเศศสุริยงไปอยู่กับพระสุวรรณหงส์แทน จากนั้นกุมภภณฑ์และม้าตามไปช่วยเหลือจนถึงพระสุวรรณหงส์มีพระราชโอรสและครอบครองเมืองอย่างมีความสุข ทั้งมีจิตใจใฝ่กุศล บริจาคทานแก่ชาวเมืองเป็นนิตย์

ตัวอย่าง เรื่องสุวรรณหงส์ สำนวนของท่านพุทธราชาศักดา

กาพย์ยานี 11

◎ หัตถ์ตั้งตั้งเกล้าผม	ถวายเป็นมงคลไตรรัตน
นบบาทพระศาสดา	งามรจนาทั้งคู่เคียง

ฯลฯ

กาพย์สุรางคนางค์ 28

◎ ปางนั้นวรรณหงส์	อยู่ด้วยสุริยง	ได้สามเดือนตรา
คิดถึงสององค์	บิดรงค์ชนกา	ตรัสแก่กานดา

ว่าเริ่มคิดถึง

ฯลฯ

2.1.2 สุวรรณหงส์ยนต์ ประพันธ์โดยนายบุศย์ ประกอบสาร

นายบุศย์ ประกอบสาร เป็นผู้แต่งสุวรรณหงส์ด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ มีเนื้อความสั้น โดยเฉพาะชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ ตลอดจนเนื้อเรื่องต่างไปจากเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอื่น แต่กล่าวถึงหงส์ยนต์ที่ใช้เป็นพาหนะของพระเอกเช่นเดียวกับของท่านจอมพุทธ ในตอนท้ายเรื่องได้กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดเป็นเรื่องราวอดีตชาติก่อนจะเสวยชาติเป็นพระพุทธเจ้า รวมถึงบิดามารดา ญาติพี่น้องและบริวารอื่น ๆ จากนั้นปิดท้ายด้วยการบอกถึงเหตุผลของการแต่งคือ เพื่อเป็นการสร้างกุศลบารมีให้หลุดพ้นจากเวรกรรม

ตัวอย่าง เรื่องสุวรรณหงส์ยนต์ จำนวนของนายบุศย์ ประกอบสาร

ขยานี้ฯ จบเรื่องหงส์ยนต์ ตามนิพนธ์ข้อบรรณาการให้เห็นเป็นปรทานประกอบการ แต่เดิมมา แห่งพระโลกะนารถ เสวยชาตินานนักหนา จึงได้ลูพระโสดา.....นางปทุมเกสร เมื่อ ม้วยมรณกลับชาติมาคือ องค์นางพิมพา เป็นมารดาพระราหุล ท่านท้าวอาทิตย์ราช เมื่อกลับชาติ ประกอบบุญ คือ บิดาพุทธังกูร ศิริสุทโธทนะพระจอมไตร อันนางแก้วสัจจากลับชาติมาตามนิสสัย เป็นพุทธมารดาไทย คือองค์ศิริมหายา กฤษณาพระกุมารพินิจบ่าเพ็ญบุญ กลับชาติจาก ตระกูล ยังเวียนว่ายทรมาน ครั้นเมื่อได้สำเร็จ พระสรรเพชญ์ยุดัญญาน...ข้าหวังตั้งนิพนธ์ ทางกุศล ช่วยแนะนำ ให้พ้นจากกองกรรมอุปถัมภ์นำวิญญา...ผู้ใดได้อ่าน พจมานข้านิพนธ์ ถ้าข้าสิ้นววย ชนม์ แบ่งกุศลให้บ้างเออ

2.2 วรรณกรรมที่ใช้สำหรับแสดง

2.2.1 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนอยุทธยา

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนอยุทธยา เข้าใจว่าเป็นบทละครสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะมีตัวอักษรหลายตัวที่ต่างไปจากอักษรไทยที่ใช้กันในปัจจุบัน ทั้งพยัญชนะต้น สระ ตัวสะกด วรรณยุกต์และตัวการ์นต์ เช่น

พ	ตรงกับ	พร	ดังตัวอย่าง
ล้านนเก่า			ล้านนปัจจุบัน
พ สุวันหงทรวงศ์หมี			พระสุวรรณหงส์ทรวงศ์มี
เทียว	ตรงกับ	เทียว	ดังตัวอย่าง
ล้านนเก่า			ล้านนปัจจุบัน
เทียวชมมา			เทียวชมมา
พี	ตรงกับ	ฟ	ดังตัวอย่าง
ล้านนเก่า			ล้านนปัจจุบัน
ท้าวสุทนต์นุราชรุ่งฟ้า			ท้าวสุทนต์นุราชรุ่งฟ้า

ต้นฉบับบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนอยุทธยาที่เป็นสมุดไทย เท่าที่ค้นพบมีจำนวน

เลขที่	ชื่อเรื่อง	เนื้อเรื่อง	ชนิด	อักษรและ เส้น	ที่มา
182	สุวรรณหงส์ เล่ม 1 ความเก่า	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ฝันแล้วไปอาบ น้ำได้ผอบ ได้นางเกศสุริยงแล้วถูกหอก จนถึงนางเกศสุริยงมาตาม	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	หอพระสมุดฯ ชื่อเมื่อร.ศ. 126
183	สุวรรณหงส์ เล่ม 2 ความเก่า	ตั้งแต่นางเกศสุริยงตามพระสุวรรณ หงส์ถึงกลางป่าแล้วสลับไป พระอินทร์ มาช่วยนางจนถึงพระสุวรรณหงส์สู้รบ กับท้าวสุวรรณวิก	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	หอพระสมุดฯ ชื่อเมื่อร.ศ. 126
184	สุวรรณหงส์ เล่ม 3 ความเก่า	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์รบกับท้าว สุวรรณวิก จนถึงนางเกศสุริยงพาพระ สุวรรณหงส์มาพบเงือกน้ำ	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	หอพระสมุดฯ ชื่อเมื่อร.ศ. 126
186	สุวรรณหงส์ เล่ม 4	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ตามนางเกศ สุริยงเรื่องอยู่ในน้ำกับนางเงือกน้ำ จน ถึงนางเกศสุริยงกลับเมืองไอยร์ตัน	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นดินสอขาว	หอพระสมุดฯ ชื่อจากนายสุก เมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2461
187	สุวรรณหงส์ เล่ม 5	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์กับมเหสีทั้งสาม อยู่ด้วยกันในเมืองไอยร์ตัน จนถึงนาง บุญทลิกาจะคลอดบุตร	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	สมบัติเดิมของ หอพระสมุดฯ
188	สุวรรณหงส์ เล่ม 6	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ฝันว่าไปเที่ยวป่า จนถึงพระสุวรรณหงส์พบนางกากีกับ พระไชยสุวิน	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	หอพระสมุดฯ ชื่อเมื่อ ร.ศ. 126
189	สุวรรณหงส์ เล่ม 6	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ฝันว่าไปเที่ยวป่า จนถึงพระไชยสุวินตามหาพระสุวรรณ หงส์	สมุดไทยดำ	อักษรไทยเส้น ดินสอขาว	สมบัติเดิมของ หอพระสมุดฯ
190	สุวรรณหงส์ เล่ม 10	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์แปลงเป็น สุวรรณบักซีได้นางบุญทลิกา จนถึง พระสุวรรณหงส์พานางบุญทลิกากลับ เมืองไอยร์ตัน	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นดินสอขาว	พระมหาอำนาจ อิทธิญาโน วัด สามพระยา มอบ ให้หอพระสมุดฯ
191	สุวรรณหงส์	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ครองเมือง ไถยมาศ จนถึงวิรุณมยุขกทัพมา ล้อมเมือง	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นดินสอขาว	พระองค์เจ้า จุฑารัตน์ประทาน หอพระสมุดเมื่อ 3 กรกฎาคม 2460

เลขที่	ชื่อเรื่อง	เนื้อเรื่อง	ชนิด	อักษรและเส้น	ที่มา
193	สุวรรณหงส์	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์ตื่นขึ้นไม่เห็นเจ้าพราหมณ์ จนถึงพระสุวรรณหงส์พานางเกศสุริยงนุกป่าฝาดง	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นดินสอขาว	สมเด็จพระราช ปิตุลาให้หอ พระสมุด เมื่อ 6 พฤษภาคม 2474
194	สุวรรณหงส์	ตั้งแต่นางเกศสุริยงกับนางอรพิมพ้ออกติดตามพระสุวรรณหงส์ จนถึงพระสุวรรณหงส์เล่าเรื่องวิรุณมูขมาล้อมเมืองให้นางทั้งสองทราบ	สมุดไทยขาว	อักษรไทย เส้นหมึก	สมบัติเดิมของ หอพระสมุดฯ
195	สุวรรณหงส์	ตั้งแต่วิรุณมูขโกรธท้าวไทยมาต จนถึงจักรพรรดิสิทธิศักดิ์ยกชาวรับสั่งให้เตรียมทัพ	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นดินสอขาว	สมบัติเดิมของ หอพระสมุดฯ
196	สุวรรณหงส์	ตั้งแต่ท้าวศิริกันประพาสป่า จนถึงพระสุวรรณหงส์เห็นนางกินรีหนีไป กิติโอรสธิดาด้วยความโกรธ	สมุดไทยขาว	อักษรไทยเส้น หมึก	จำช่วงไฟประทีป วังถวายหอพระ สมุดฯ เมื่อ 17/10/29

หมายเหตุ เลขที่ 182-184 อยู่ในมัดที่ 144
เลขที่ 186-189 อยู่ในมัดที่ 144/1
เลขที่ 190-196 อยู่ในมัดที่ 144/2

เนื้อเรื่องโดยย่อสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยา จากสมุดไทยทั้ง 13 เล่ม

พระสุวรรณหงส์เป็นโอรสท้าวสุทนต์นุราชและพระนางตรีสุวรรณ ครองเมืองไอยรัตน์ คินหนึ่งพระสุวรรณหงส์นอนฝันไปว่ามีดอกบัวผุดขึ้นมาที่หน้าพระลาน พระองค์เอามาเชยชมแล้ว ถูกอสรพิษในดอกบัวกัดเสียชีวิต ก็เอาเกสรดอกบัวมาทาพระองค์แล้วฟื้นขึ้น โหรทำนายฝันว่าพระสุวรรณหงส์จะได้คู่ครองแล้วถูกศัตรูฆ่าตาย คู่ครองจะเอายามาแก้ให้ฟื้น

พระสุวรรณหงส์ไปสงน้ำ เห็นผอบทองมาลอยวนอยู่ ผู้ใดจะเก็บเขาก็ไม่ได้จึงเก็บมาเปิดดูเห็นพวงมาลัยร้อยเป็นตัวอักษรความว่า นางเกศสุริยง อยู่เมืองมัตตตั้งอัคนาถเสียงพวงมาลัยคู่ครอง ถ้าใครเก็บผอบนี้ได้ขอให้ไปตามหานาง พระสุวรรณหงส์หลงใหลนางอย่างมาก แต่ไม่รู้จักเมืองมัตตตั้ง ท้าวสุทนต์นุราชจึงแนะนำให้ชักกว่าเสี่ยงไป ถ้าว่าลอยไปตกเมืองไหนก็แสดงว่านางอยู่เมืองนั้น พระสุวรรณหงส์จึงอธิษฐานแล้วชักกว่าออกติดตามสายป่านไปจนถึงเมืองมัตตตั้งอัคนาถ พบว่าพันอยู่กับยอดปราสาทของนางเกศสุริยง พระสุวรรณหงส์ก็ไต่สายป่านว่าไปหานาง

เมื่อพระสุวรรณหงส์ได้นางเกศสุริยงเป็นมเหสีแล้ว พี่เลี้ยงทั้งห้าคนของนางเกศสุริยงมาเห็นเข้าจึงคบคิดกันเอาหอกยนต์มาผูกไว้ที่หน้าต่าง พระสุวรรณหงส์ได้สายป่านว่ามาหาตอนค่ำ ก็ถูกหอกยนต์แทงที่หน้าอก จึงแจ้งพระทัยได้สายป่านว่ากลับมาสืบพระชนม์ที่เมืองไอยร์ตัน

ฝ่ายนางเกศสุริยงคอยหาพระสุวรรณหงส์ไม่เห็นมาจนรุ่งเช้า นางสงสัยจึงเปิดหน้าต่างดูเห็นหอกผูกสายยนต์มีเลือดติดก็ทราบเรื่องราว จึงลอบหนีออกจากเมืองตามหาพระสุวรรณหงส์ไปถึงในป่าคร่ำครวญจนสลบ พระอินทร์ทราบเรื่องก็ลงมาประทานน้ำมันสำหรับชุบชีวิตให้นางและแปลงร่างนางเป็นพราหมณ์ให้อาวุธสำหรับป้องกันตัว นางได้ไปสู้กับยักษ์กุมภณทัตกับนนยเวกได้ชัยชนะ ยักษ์กุมภณทัตยอมเป็นบริวารนางแล้วแปลงร่างยักษ์เป็นพราหมณ์เดินทางไปด้วยกันถึงยังเมืองไอยร์ตัน

ท้าวสุทนต์นุราชกำลังจะทำพิธีเผาศพพระสุวรรณหงส์ นางเกศสุริยงรับอาสาชุบให้ฟื้น พระสุวรรณหงส์ฟื้นชีวิตขึ้นเห็นนางก็คิดว่าเป็นมเหสีตามมา จึงไล่ตามไขว่คว้าเพื่อพิสูจน์ดูว่าเป็นหญิงหรือไม่ นางปฏิเสธ เมื่อท้าวสุทนต์นุราชถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น พระสุวรรณหงส์ก็คิดว่านางเกศสุริยงทำหอกยนต์ดักไว้ก็ด่าว่านางต่าง ๆ นางเกศสุริยงในรูปพราหมณ์ก็ปฏิเสธ

พระสุวรรณหงส์ได้ยินเสียงพราหมณ์ก็คิดว่าใช่เมียของพระองค์ จึงหาทางพิสูจน์ด้วยการพาไปชมสวน ถ้านางเป็นหญิงก็จะเขยชมดอกไม้ ถ้าไม่สำเร็จก็จะพาไปถ้ำทองซึ่งมีเพชรนิลจินดามากมาย หรือถ้ายังพิสูจน์ไม่ได้ก็จะพาไปสระน้ำกรด สระนี้ถ้าผู้ชายลงไปจะไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าผู้หญิงลงไปโลหิตจะไหลออกมาจากร่างกาย

กุมภณทัตลอบได้ยินพระสุวรรณหงส์ปรึกษากับท้าวสุทนต์นุราช จึงเตือนให้นางระวังตัวนางก็ไม่ขึ้นชมดอกไม้และเพชรนิลจินดา ครั้นไปถึงสระน้ำกรดกุมภณทัตก็โยนไก่ให้นาง นางฉีกปีกไก่จนเลือดไก่ไหลปนกับโลหิตของนาง พระสุวรรณหงส์พิสูจน์ไม่ได้จึงแค้นพระทัยมาก

เมื่อกลับมาถึงปราสาทพระสุวรรณหงส์บรรทมหลับไป นางเกศสุริยงก็เขียนสารเล่าเรื่องว่านางคือนางเกศสุริยงตามมาช่วยแล้วขอลับเมือง นางหนีกลับไปในป่าแปลงร่างเป็นหญิงแล้วกลับไปคอยอยู่ที่ปราสาทของนาง ความกลัวว่าพระสุวรรณหงส์จะตามมาเขาก็ให้นายช่างหล่อรูปขี้ผึ้งเป็นรูปนาง เอาน้ำผึ้งกรอกใส่ข้างในและวางรูปนั้นให้นอนบนแท่นบรรทม ส่วนตัวนางแฝงมานคอยดูอยู่ พระสุวรรณหงส์ตื่นขึ้นมาทราบเรื่องราวจึงโกรธมากตามไปเมืองมัตตังอัคนาถเข้าไปพันรูปหุ่นคอขาดแล้วสูบเลือดกินจนหมด พอจะฟื้นคอตัวเองตามไปด้วยความเสียใจ นางเกศสุริยงก็ออกมาทูลทัดทานและปรับความเข้าใจกัน พี่เลี้ยงทั้งห้าเห็นเข้าก็นำความไปกราบทูลท้าวสุวรรณวิกบิดาของนางเกศสุริยง ท้าวสุวรรณวิกมารบกับพระสุวรรณหงส์ถูกพระสุวรรณหงส์ฆ่าตาย แล้วพระสุวรรณหงส์ขึ้นครองเมืองมัตตัง

ต่อมาพระสุวรรณหงส์จะพานางเกศสุริยงกลับเมืองไอยร์ตันจึงให้กุมภณตรีรักษาเมือง แล้วขี่ม้าเหาะไปพักอยู่ในศาลาในป่า วิรุณยเมษย์กษัตริย์ของศาลามาเห็นก็จะเข้าไปจับตัว ม้าเข้าต่อสู้กับวิรุณยเมษแต่พ่ายแพ้ วิรุณยเมษขี่ม้าไปถึงเมืองมัตตัง กุมภณตรีออกมาเห็นจ้าม้าได้จึงฆ่าวิรุณยเมษตายแล้วพ้าม้าเข้าไปในเมือง

พระสุวรรณหงส์ตื่นขึ้นมาไม่เห็นม้าก็พานางเกศสุริยงเดินไปจนถึงแม่น้ำใหญ่ที่แม่น้ำนั้นมีนางผีเสื้อน้ำกับนางผีเสดาน้ำผู้น้องถูกสาปให้เฝ้าอยู่ พอผีเสื้อน้ำเห็นพระสุวรรณหงส์ก็อยากได้เป็นพระสวามี จึงแปลงตัวเป็นยายแก่เจ้าของเรือพาพระสุวรรณหงส์กับนางเกศสุริยงข้ามฟากไป พอถึงกลางน้ำนางผีเสดาน้ำบันดาลให้เกิดพายุจัด ผีเสื้อน้ำก็ผลักดันนางเกศสุริยงตกเรือไป ตัวนางแปลงร่างเป็นนางเกศสุริยงติดตามพระสุวรรณหงส์ไปถึงเมืองไอยร์ตัน

นางเกศสุริยงว่ายน้ำอยู่เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน พระอินทร์สังสารจึงดลใจให้นางเงือกน้ำมาช่วยนางเกศสุริยงได้ไปอยู่กับเงือกน้ำ จนกระทั่งกุมภณตรีกับม้าตามมาพบแล้วพานางไปเมืองไอยร์ตัน ในที่สุดนางผีเสื้อน้ำถูกกุมภณตรีฆ่าตาย พระสุวรรณหงส์กับนางเกศสุริยงจึงเอาข้าวของรางวัลไปให้พวกเงือกน้ำและขณะที่พักอยู่กับเงือกน้ำ พระสุวรรณหงส์ก็ได้นางจันทร์เงือกน้ำเป็นมเหสี

กล่าวถึงท้าวโกยมาศมีราชธิดาชื่อนางบุญทลิกาได้ยกนางให้เป็นคู่ครองของวิรุณยมุข แต่ยังไม่ได้ทำการอภิเษกสมรสนางก็ประชวรเสียก่อน ต่อมาท้าวโกยมาศให้มีการยกศร ถ้าใครยกได้ก็จะยกนางบุญทลิกาให้ วิรุณยมุขไม่ได้ไปร่วมพิธี ครั้นพระสุวรรณหงส์ยกศรได้ก็ได้อภิเษกสมรสกับนางและจะพานางไปอยู่ที่เมืองไอยร์ตันร่วมกับมเหสีสององค์คือ นางเกศสุริยงกับนางอรพิมพี วิรุณยมุขตามมาทวงนางคืนได้สู้รบกับพระสุวรรณหงส์ วิรุณยมุขตาย สุวรรณหงส์ก็ไปอยู่กับนางบุญทลิกาที่เมืองโกยมาศ พอนางบุญทลิกาครรภ์แก่จนจะคลอด พระสุวรรณหงส์ก็กลับไปหา มเหสีสององค์ที่เมืองไอยร์ตัน

ต่อมาพระสุวรรณหงส์ฝันว่า พระจันทร์กับพระอาทิตย์ตกลงมาตรงหน้า พระองค์คิดว่าไว้ได้เอามาเซยชม โหรทำนายว่าถ้าไปประพาสป่าจะได้ลาภทั้งบุรุษและสตรี วันที่จะได้พบโอรสธิดานั้น พระองค์ออกไปประพาสป่าตั้งพลับพลาแล้วไปเดินเที่ยวเล่นพบนางยักษ์แปลงเป็นมนุษย์ก็เข้าเกี่ยวพาราสี ครั้นรู้ว่าเป็นยักษ์จึงเดินหนี หลงทางไปจนกระทั่งเหนื่อยนอนหลับไปได้ต้นไม้

นางกาก็ราชธิดาของนางบุญทลิกาซึ่งถูกนกกาภานาสุรคาบมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่อายุเจ็ดปีอยู่บนต้นไม้ต้นนั้น เห็นพระสุวรรณหงส์นอนหลับอยู่ก็เป็นห่วงกลัวจะถูกบิดาเลี้ยงทำร้าย จึงปลุกขึ้นบอกให้หนีไป พระสุวรรณหงส์ไม่รู้ว่าป็นราชธิดาจึงเกี่ยวพาราสีนางจนเห็นแหวนของพระองค์ที่ให้นางบุญทลิกาไว้จึงจำได้ก็แสดงตัวว่าเป็นบิดาแล้วพานางหนีไป กากนาสุรตามมาจะแย่งนางคืน พอรู้ว่าพระสุวรรณหงส์เป็นใครก็ขอโทษแล้วคืนนางกาก็ให้ พระสุวรรณหงส์พานางเดินไปในป่า นางกาก็หิวน้ำพระองค์จึงให้นางคอยอยู่แล้วไปหาน้ำมาให้

พระไชยสุวินเป็นโอรสของนางเงือกน้ำอยู่ในถ้ำแก้ว ในวันที่จะพบกับบิดานั้นเทวดาดลใจให้พระไชยสุวินถามนางเงือกน้ำถึงพระบิดาของพระองค์ เพราะพระไชยสุวินมีความเป็นอยู่ผิดแปลกไปจากนางเงือกน้ำทั้งหลาย นางจันทร์จึงเล่าให้ฟัง พอพระไชยสุวินทราบเรื่องราวก็ขึ้นมาตามหา เดินทางไปพบนางกาทิ้งคอยพระสุวรรณหงส์อยู่ก็เข้าไปเกี่ยวพาราตี พระสุวรรณหงส์กลับมาเห็นพระไชยสุวินกำลังย้อยยุดคุดมีนางกาทิ้งก็โกรธ แผลงศรไปจะฆ่า แต่ลูกศรไม่ยอมออกจากแหล่งก็สงสัย พอเห็นผ้าทรงของพระองค์ที่ให้นางเงือกน้ำไว้ที่ตัวพระไชยสุวินจึงรู้ว่าเป็นโอรส ทั้งสามองค์เดินทางไปด้วยกันจนถึงสระมัจฉลินท์ พระสุวรรณหงส์ไปพบนางกาทิ้งก็เข้าไปเกี่ยวพาราตี พระไชยสุวินกับนางกาทิ้งขึ้นมาไม่เห็นพระสุวรรณหงส์ก็ร้องเรียกหาจนนางกาทิ้งนึกใจบินหนีไป พระสุวรรณหงส์โกรธมากตำว่าโอรสและธิดาต่าง ๆ นานา จนพระไชยสุวินกับนางกาทิ้งไปตามเรียกนางกาทิ้งกลับมา

จะเห็นได้ว่า เรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยาทั้ง 13 เล่มนั้น มีเนื้อเรื่องยืดยาวและเนื้อความบางช่วงไม่ต่อเนื่องกัน อาจจะเป็นเพราะเรื่องนี้มิได้แต่งโดยผู้แต่งเพียงคนเดียว แต่มีผู้แต่งจำนวนหลายคนและแต่งกันคนละช่วงเวลา

สำหรับบทบาทของนางเกศสุริยงแปลงหรือนางผีเสื้อน้ำ ซึ่งเป็นตัวนางตลาดในละครนอก เรื่องสุวรรณหงส์ ได้มีการกล่าวถึงอยู่ในต้นฉบับสำนวนอยุธยาเลขที่ 184 เล่ม 3 ความว่า

“พระสุวรรณหงส์พานางเกศสุริยงกลับเมืองไอยร์ตันจึงให้กุมภณทร์รักษาเมืองแล้วขี่ม้าเหาะไปพักอยู่ในศาลาในป่า วิรุณยเมษย์กษัตริย์เจ้าของศาลามาเห็นก็จะเข้าไปจับตัว ม้าเข้าต่อสู้กับวิรุณยเมษแต่พ่ายแพ้ วิรุณยเมษขี่ม้าไปถึงเมืองมัตตัง กุมภณทร์ออกมาเห็นจำม้าได้จึงฆ่าวิรุณยเมษตายแล้วพาม้าเข้าไปในเมือง

พระสุวรรณหงส์ตื่นขึ้นมาไม่เห็นม้าก็พานางเกศสุริยงเดินไปจนถึงแม่น้ำใหญ่ที่แม่น้ำนั้นมีนางผีเสื้อน้ำกับนางผีเสดาน้ำผู้นองถูกสาปให้เฝ้าอยู่ พอผีเสื้อน้ำเห็นพระสุวรรณหงส์ก็อยากได้เป็นพระสวามี จึงแปลงตัวเป็นยายแก่เจ้าของเรือพาพระสุวรรณหงส์กับนางเกศสุริยงข้ามฟากไป พอถึงกลางน้ำนางผีเสดาน้ำบันดาลให้เกิดพายุจัด ผีเสื้อน้ำก็ผลักนางเกศสุริยงตกเรือไป แล้วแปลงร่างเป็นนางเกศสุริยงติดตามพระสุวรรณหงส์ไปถึงเมืองไอยร์ตัน

นางเกศสุริยงว่ายน้ำอยู่เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน พระอินทร์สงสารจึงดลใจให้นางเงือกน้ำมาช่วย นางเกศสุริยงได้ไปอยู่กับเงือกน้ำ จนกระทั่งกุมภณทร์กับม้าตามมาพบแล้วพาไปเมืองไอยร์ตัน ในที่สุดผีเสื้อน้ำถูกกุมภณทร์ฆ่าตาย และพระสุวรรณหงส์กับนางเกศสุริยงนำข้าวของรางวัลไปให้พวกเงือกน้ำ และขณะที่พักอยู่กับเงือกน้ำ พระสุวรรณหงส์ก็ได้นางจันทร์เงือกน้ำเป็นมเหสี”

ลักษณะบทละคร

บทละครเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนอยุทธยาแต่งเป็นกลอนบทละคร คือ คำในแต่ละวรรคมีจำนวนประมาณ 6-9 คำ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับกลอนสุภาพ แต่ไม่ได้เคร่งครัดในเรื่องกฎระเบียบข้อบังคับมากนัก พรรณนาเรื่องราวเป็นความยาว มิได้จัดแบ่งเป็นฉาก เป็นตอน และสิ่งสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของกลอนบทละครคือ มีวิธีการขึ้นต้นบทอยู่หลายอย่าง เช่น เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น บัดเอ๋ยบัดนั้น มาเอ๋ยมาถึง ครั้นเอ๋ยครั้นถึง มาจะกล่าวบทไป ครั้นเอ๋ยครั้นรุ่ง ลังเอ๋ยสังแล้ว ม้าเอ๋ยม้าต้น ได้เอ๋ยได้ฟัง ขุนเอ๋ยขุนมาร และกุมเอ๋ยกุมภณท์ เป็นต้น

จากการสังเกต การใช้คำขึ้นต้นบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ ล้านนอยุทธยา มีลักษณะดังนี้

1. ถ้ากล่าวถึงตัวละครชั้นสูงศักดิ์ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระมเหสี พระโอรส ธิดา หรือเชื้อพระวงศ์ จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “เมื่อนั้น” เช่น “เมื่อนั้น พระสุวรรณหงส์ผู้ทรงธรรม” หรือ “เมื่อนั้น นางเกศสุริยงโสภา” เป็นต้น

2. ถ้ากล่าวถึงตัวละครชั้นรองลงมาตั้งแต่พี่เลี้ยง เสนา บ่าวไพร่ ชาวบ้านและตัวประกอบอื่น ๆ จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “บัดนั้น” เช่น “บัดนั้น นางผีเสื้อน้ำยักษ์” ซึ่งยังคงใช้เป็นแบบแผนมาจนทุกวันนี้

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวละครชั้นรองบางตัวก็ใช้คำขึ้นต้นว่า “เมื่อนั้น” เช่น “เมื่อนั้น ท่านท้าวกุมภณท์ยักษ์” หรือ “เมื่อนั้น นางสุวรรณณะเงือกน้ำพร้อมหน้า” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งเห็นว่ากุมภณท์เป็นยักษ์ที่คอยดูแลเมืองมัตตังแทนนางเกศสุริยงจึงควรมีฐานะเทียบเท่าเจ้าเมือง ส่วนนางสุวรรณณะเงือกน้ำ ก็เป็นหัวหน้าคอยดูแลเหล่านางเงือก จึงน่าจะมีฐานะสูงเช่นเดียวกัน

3. ถ้ากล่าวถึงตัวละครสำคัญที่ปรากฏในการแสดงครั้งแรก จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “มาจะกล่าวบทไป” เช่น “มาจะกล่าวบทไป ถึงนางผีเสื้อน้ำยักษ์” หรือ “มาจะกล่าวบทไป ถึงท้าวหัสณัย ไตรตรีงสา” ทั้งนี้เพื่อเป็นการเกริ่นให้ผู้ชมทราบว่า กำลังจะกล่าวถึงตัวละครตัวใหม่

4. ถ้ากล่าวถึงตัวละครเดินทางไปถึงสถานที่ใดที่หนึ่ง จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “มาเอ๋ยมาถึง” หรือ “ครั้นเอ๋ยครั้นถึง”

5. ถ้ากล่าวถึงตัวละครที่เป็นมนุษย์* นอกจากจะใช้คำว่า บัดนั้น ก็อาจใช้คำขึ้นต้นบทว่า “ม้าเอ๋ยม้าต้น” “ขุนเอ๋ยขุนมาร” หรือ “กุมเอ๋ยกุมภณท์”

6. ถ้าจะกล่าวถึงเวลา จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “ครั้นเอ๋ยครั้นรุ่ง” หรืออื่น ๆ

7. ถ้ากล่าวถึงการกระทำของตัวละคร จะใช้คำขึ้นต้นบทว่า “ลังเอ๋ย ลังแล้ว” “ได้เอ๋ยได้ฟัง”

* ตัวละครที่มีชื่อเป็นมนุษย์ อาจจะเป็นสัตว์ ยักษ์ หรือครึ่งคนครึ่งสัตว์

นอกจากนี้ ยังมีการใส่คำว่า “เจรจา” แทรกไว้ในตอนที่ผู้แต่งเห็นว่าผู้แสดงต้องเจรจา แต่ไม่ได้กำหนดคำเจรจาไว้ ซึ่งผู้แสดงคงต้องคิดคำเจรจาขึ้นเองจากประสบการณ์ในระหว่างแสดง พร้อมทั้งบรรจขื่อเพลงที่ใช้ร้องไว้หน้าบทกลอน เพื่อบรรเลงประกอบการรำรำไปตามบทของตัวละคร และบรรจขื่อเพลงหน้าพาทย์ไว้หลังบทกลอน เพื่อบรรเลงประกอบกิริยาและอารมณ์ของตัวละคร

เพลงที่ใช้ร้อง ซึ่งปรากฏอยู่หน้าบทกลอน ได้แก่ เพลงรำย ยานี ชมไพร เพลงโ้ และเพลงคัพทไทย เป็นต้น ส่วนเพลงหน้าพาทย์ที่ปรากฏอยู่หลังบทกลอน ได้แก่ เพลงเสมอ กราวนอก คุกพาทย์ เพลงฉิ่ง เพลงเชิด เพลงตระ เพลงร้ว เพลงโอด และเพลงสีนวล เป็นต้น

ตัวอย่าง เพลงที่ใช้ร้อง ซึ่งปรากฏอยู่หน้าบทกลอน มีดังนี้

รำย

รำยฯฯ มาจกลาวบทไป
นางผีเชื่อยักษ์า
ยักษ์ริเจามีน้องยา
ชื้อวานางผีสาดน้ำ¹

ชมไพร

ชมไพรฯฯ พ เจาเดินบ้าระหง
แลโล่งปลงปลิวเป็นทิวไป
บ้าสูงยุงยางกลางไฟพ
ผลไม้ใบบังรังเรียง²

ตัวอย่าง เพลงหน้าพาทย์ ที่ปรากฏอยู่หลังบทกลอน มีดังนี้

ตระ

เจ้าเดินเลียบไปเลียบมา
ช่รอยว่าจคามันทริ
คัจแต่ในใจของยักษ์ริ
ทำอิทธิทธิแปลงกายา ฯตระ³

¹ สุวรรณหงส์ เล่ม 3 เลขที่ 184 , มัดที่ 144

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน

เชิด

ทั้งกิริยาจารีต

คักนิตไม้ผัดรูปทรง

จับภายใต้ท่ายแลวพยุปลั่ง

หมี่ให้พองเจ้าสงกา ฯฯ เชิด⁴

2.2.2 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านวนธนบุรี

จากการศึกษาพบว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดให้ชำระบทละครนอก ทั้ง 19 เรื่องที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ในจำนวนนั้นมีเรื่องสุวรรณหงส์รวมอยู่ด้วย แต่ไม่พบต้นฉบับ

2.2.3 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

จากการศึกษาและค้นคว้าบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ในห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ พบว่ามีต้นฉบับจำนวน 6 เล่มดังนี้

เลขที่	ชื่อเรื่อง	เนื้อเรื่อง	ชนิด	อักษรและ เส้น	ที่มา
173	สุวรรณหงส์ เล่ม 1	ตั้งแต่นางเกศสุริยงเฝ้ารอรพระ สุวรรณหงส์จนถึงพราหมณ์เล็ก พราหมณ์โตออกเดินทางไปเมือง ไอยร์ตัน	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นมุก	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ
177	สุวรรณหงส์ เล่ม 2	ตั้งแต่นางเกศสุริยงเฝ้ารอรพระ สุวรรณหงส์จนถึงท้าวสุวรรณวิกให้ หล่อหุ่นขี้ผึ้งสะเดาะเคราะห์นาง เกศสุริยง	สมุดไทยขาว	อักษรไทย เส้นหมึก	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ
178	สุวรรณหงส์ เล่ม 2	ตั้งแต่นางเกศสุริยงเฝ้ารอรพระ สุวรรณหงส์จนถึงนางเกศสุริยงหนี กลับเมืองมัตตัง	สมุดไทยขาว	อักษรไทย เส้นหมึก	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ

⁴ เรื่องเดียวกัน

เลขที่	ชื่อเรื่อง	เนื้อเรื่อง	ชนิด	อักษรและ เส้น	ที่มา
179	สุวรรณหงส์ เล่ม 1	ตั้งแต่นางเกศสุริยงเฝ้ารอฟพระ สุวรรณหงส์จนถึงพราหมณ์เล็ก หรือนางเกศสุริยงเข้าแก้ไขสุวรรณ หงส์ให้ฟื้นคืนชีวิต	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ
180	สุวรรณหงส์ เล่ม 2	ตั้งแต่พระสุวรรณหงส์สงสัยในตัว เจ้าพราหมณ์จนถึงนางเกศสุริยง หนีกลับเมืองมัตตัง	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นรง	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ
196/1	สุวรรณหงส์ เล่ม 2	ตั้งแต่ท้าวสุทัศน์ทูลราชให้เจ้า พราหมณ์แก้ไขพระสุวรรณหงส์ จนถึงพระสุวรรณหงส์อ่านสาส์น ของนางเกศสุริยง	สมุดไทยดำ	อักษรไทย เส้นมุก	พระนิพนธ์ของ กรมหลวง ภูวเนตรฯ

หมายเหตุ เลขที่ 173-196/1 อยู่ในมัตที่ 144

เนื้อเรื่องโดยย่อสุวรรณหงส์ของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ จากต้นฉบับทั้ง 6 เล่ม

เนื้อเรื่องในบทพระนิพนธ์เป็นตอนที่ต่อจากสุวรรณหงส์ถูกหอกยนต์ เริ่มเรื่องจากนางเกศสุริยงคอยสุวรรณหงส์จนรุ่งเช้า ครั้นเห็นรอยเลือดที่หน้าตางและสายยนต์ก็รู้ว่าสุวรรณหงส์ต้องหอก จึงตัดสินใจหนีออกจากเมืองและตามรอยเลือดเข้าไปในป่าจนสลบไปร้อนถึงพระอินทร์มีพระหทัยสงสารนางเกศสุริยงจึงลงมาช่วย โดยแปลงร่างให้เป็นพราหมณ์แล้วมอบศรและน้ำมันทิพย์ชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นได้ จากนั้นจึงเดินทางต่อระหว่างทางได้พบกับยักษ์กุมภณท์และเกิดการสู้รบกันจนกุมภณท์ถูกศรสิ้นชีวิต แต่เจ้าพราหมณ์เกิดความสงสารช่วยชุบชีวิตให้ กุมภณท์จึงถวายเป็นข้ารับใช้แล้วแปลงร่างเป็นพราหมณ์โตนำทางพราหมณ์เล็กไปเมืองไอยร์ตัน เมื่อไปถึงพราหมณ์ทั้งสองรับอาสาท้าวสุทัศน์ทูลราชช่วยแก้ไขสุวรรณหงส์ให้ฟื้นคืนชีวิต สุวรรณหงส์สงสัยว่าพราหมณ์เล็กคือนางเกศสุริยงปลอมตัวมา ท้าวสุทัศน์ทูลราชจึงแนะนำให้พระสุวรรณหงส์ทำอุบายพิสูจน์โดยพาไปชมสวน ถ้านางเป็นหญิงก็จะเขยชมดอกไม้ พาไปถ้ำแก้วให้ชมเพชรนิลจินดา ถ้านางเป็นหญิงก็ต้องเก็บเอาไปเป็นเครื่องประดับตามวิสัยหญิง แต่อุบายนี้ไม่สำเร็จจึงชวนนางไปสระน้ำกรด ถ้าผู้ชายลงไปจะไม่มီးอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าผู้หญิงลงไปโลหิตจะไหลออกมาจากร่างกาย ซึ่งอุบายนี้ก็ไม่สำเร็จอีกเพราะนางเกศสุริยงสามารถแก้สงสัยได้โดยมีกุมภณท์คอยช่วยเหลือ หลังจากนั้นพอตกค่านางเกศสุริยงจึงเขียนสารเล่าความจริงทั้งหมดให้พระสุวรรณหงส์ทราบ แล้วหนีกลับเมืองมัตตังไปพร้อมกับพราหมณ์โต

จากเนื้อเรื่องสุวรรณหงส์ที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า พระนิพนธ์ของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ใจความยังไม่ครบถ้วนตามบทละครเดิมสมัยอยุธยา เนื่องจากมิได้ทรงนิพนธ์ตั้งแต่ต้นเรื่องและ ปลายเรื่อง แต่ทรงเลือกพระนิพนธ์เฉพาะตอนกลางเรื่องที่จะใช้แสดงละครเท่านั้นโดยอาศัยเค้า โครงเรื่องเดิมสมัยอยุธยา แต่ปรับเปลี่ยนให้บทละครไพเราะสละสลวยกว่าบทเก่าและดำเนินเรื่อง ให้กระชับและรวดเร็วขึ้นเพื่อให้เหมาะแก่การแสดงละคร

สำหรับบทบาทของนางเกศสุริยงแปลงหรือนางผีเสื้อน้ำ ซึ่งเป็นตัวนางตลาดในละครนอก เรื่องสุวรรณหงส์ ผู้วิจัยได้ศึกษาบทพระนิพนธ์เรื่องนี้ของพระองค์ท่านจากห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติพบว่า พระองค์มิได้ทรงพระนิพนธ์ตอนที่มียบทบาทของนางเกศสุริยงแปลง ซึ่งก็ ตรงกับงานวิจัยของจตุพร มีสกุล เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทละครนอกพระนิพนธ์ในพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ กล่าวถึงเรื่องสุวรรณหงส์ในบทพระนิพนธ์ของพระองค์ ท่านแต่ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตเท่านั้น และหนังสือวรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาติรี ของศาสตราจารย์พันตรีหญิงฉะบอบ โปษะกฤษณะ ก็กล่าวถึงบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของ พระองค์ท่านแต่เฉพาะตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต ส่วนตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า ซึ่งกล่าวถึง บทบาทของนางเกศสุริยงแปลง เป็นบทละครนอกสำนวนชาวบ้านมิใช่สำนวนของกรมหลวงภูวเนตร- นรินทรฤทธิ รวมทั้งในสูจิบัตรบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า ปี พ.ศ. 2502 ท่านธนิศ อยู่โพธิ์ อติตอริบตีกรมศิลปากร กล่าวไว้ในคำนำว่า ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต นำ บทมาจากบทพระนิพนธ์ของกรมหลวงภูวเนตรฯ ส่วนตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า ซึ่งมีบทบาทของนาง เกศสุริยงแปลงนำบทมาจากสำนวนอยุธยาและขอพิมพ์ต้นฉบับมาจากคุณครูมัลลิสี คงประภัสร์ ซึ่ง เป็นครุณาภูกสิลป์ในโรงเรียนนาฏศิลป์สมัยนั้น

ตัวอย่าง บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง ภูวเนตรนรินทรฤทธิ⁵

เมื่อนั้น พระสุวรรณหงษ์เรื่องศรี พังเจ้าพราหมณ์พูดจาภาที่ ยิงมีเสน่ห์หาอาไลย ถ้อยคำ น้ำเสียงก็จับจิตตร หมี่ได้ผิดสุริยงยิ่งสงไส พระกุมภกรโถมงามเจ้าพราหมณ์ไว้ จด่วนไปไหนเล่าณะ เจ้าพราหมณ์ ฯลฯ

ลักษณะบทละคร

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ พระนิพนธ์โดยอาศัยเค้า โครงเรื่องเดิมจากเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยา ด้วยกลอนแปดใช้คำขึ้นต้นบทว่า “เมื่อนั้น บัดนั้น

⁵ พ.ต.หญิงฉะบอบ โปษะกฤษณะ, วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาติรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523), หน้า 143.

มาจะกล่าววาทไป ครั้นถึง มาถึง" มีการบรรจเพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์กำกับไว้ และใส่คำว่า "เจรจา"แทรกไว้แต่มิได้กำหนดคำเจรจา ทั้งพรรณนาเรื่องราวเป็นความยาว มิได้จัดแบ่งเป็นฉากเป็นตอนเช่นเดียวกับบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนวนอยุธยา แต่พระองค์ทรงเลือกสรรถ้อยคำให้ สละสลวย รวมทั้งดำเนินเรื่องให้รวดเร็วและสนุกสนานยิ่งขึ้น

2.2.4 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ฉบับของนายทองดี

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนวนนายทองดี ผู้วิจัยได้ศึกษาจากสมุดฝรั่งเลขที่ 16 ณ ห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ที่คัดมาจากบทละครของนายทองดีซึ่งเป็นเจ้าของละครอยุธยา ดังนั้น จึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นบทละครนอกล้านนวนชาวบ้านที่ใช้แสดงกันในคณะ ภาษาที่ใช้ก็ไม่พิถีพิถันเท่าไดนักและถ้อยคำที่ใช้ไม่สุภาพ เช่น อีเสื่อน้ำ อีฉิบหาย ทุ๊ดอ้ายทรชน อีชาติชั่ว เป็นต้น โดยมีเนื้อความดังต่อไปนี้

กุมภณท์กับพญาม้าต้นพากันออกติดตามหาพระสุวรรณหงส์และนางเกษสุริยยังศาลาในป่า เมื่อไม่พบจึงเดินทางตามหาต่อไปจนถึงฝั่งแม่น้ำสินธุมาศได้พบนางเกษสุริยอยู่กับนางเงือกน้ำซาลีกันจึงขอคุณที่ช่วยเหลือนางเกษสุริยไว้เมื่อตามหาพระสุวรรณหงส์พบแล้ววันหน้าจะมาตอบแทนคุณ จากนั้นจึงล่านางเงือกน้ำ ครั้นถึงเมืองไอยร์ตันกุมภณท์ให้นางเกษสุริยอยู่กับม้าก่อน ส่วนตนจะไปคอยดูเหตุการณ์ซึ่งพบนางเกษสุริยแปลงอยู่กับพระสุวรรณหงส์จึงทูลความจริงให้ทรงทราบว่าเป็นนางผีเสื่อน้ำแปลงมาแต่พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อและพิโรธ กุมภณท์จึงเชิญนางเกษสุริยให้มาปรากฏตัว พระสุวรรณหงส์แปลกใจและไม่รู้ว่าใครกันแน่ที่เป็นนางเกษสุริยตัวจริง ฝ่ายนางเกษสุริยแค้นใจจึงต่อนางเกษสุริยแปลงทำให้นางเกษสุริยแปลงโกรธมากจึงตำท้อและเข้าตบตี กุมภณท์เข้ามาช่วยทำให้นางเกษสุริยแปลงกลัว และในที่สุดก็กลับกลายเป็นนางผีเสื่อน้ำตามเดิมและถูกกุมภณท์ฆ่าตาย

ตัวอย่าง บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ล้านนวนชาวบ้าน

เลขที่ 16 คัดจากฉบับนายทองดี เจ้าของละครอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2465

๐ เมื่อนั้น	นางเกษสุริยแปลงกายา
ความกลัวกุมพลเปนหนักหนา	แล้วกลัวราชาจะกินใจ
ทำเปนค่อยเดินเมินหน้า	ทำเปนพูดจาปราไสย
หน้าตาก็แก้ชวยไป	ทำเปนปราไสยถึงบุรี
ถามถึงสมบัติพิศดน	ข้างม้ารี้พลมนตรี ฯลฯ

ลักษณะบทละคร

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนของนายทองดี แต่งเป็นกลอนแปดใช้คำขึ้นต้นบทว่า “เมื่อนั้น บัดนั้น มาจะกล่าวบทไป” มีการบรรจุเพลงหน้าพาทย์และพรรณนาเนื้อความติดต่อกันไป โดยมีได้จัดแบ่งเป็นฉากเป็นตอนเช่นเดียวกับเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยา ส่วนที่ต่างออกไปคือ ไม่มีการบรรจุเพลงร้องเหมือนสำนวนอยุธยา

2.2.5 บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ของกรมศิลปากร

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมศิลปากรที่จัดแสดงมี 2 ตอนคือ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต แสดงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2494 และตอนกุมภภณฑ์ถวายม้าแสดงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2502 ทั้ง 2 ตอนนี้นายธนิศ อยุธยา อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้ริเริ่มจัดทำบทแสดงให้เป็นบทเต็มหรือตอนขนาดยาวใช้เวลาแสดงประมาณ 3 ชั่วโมง ซึ่งร่วมกันแต่งบทละครขึ้นใหม่โดยนางพินิตา สิทธิวรรณ นายประเวช กุมุท นางสุนันทา บุญยกฤต นายศิลป์ ตราโมท และนายเสรี หวังในธรรม

ต่อมากรมศิลปากรได้มีแนวคิดในการจัดการแสดงขึ้นใหม่ โดยจัดแสดงละครหลายประเภทภายในเวลา 3 ชั่วโมงเท่าเดิม ทำให้ต้องตัดทอนบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ให้สั้นลง เพื่อนำการแสดงชิ้น ละครใน ละครพันทาง หรือละครอื่น ๆ เข้ามาแทรก จึงทำให้บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ทั้ง 2 ตอน มีการตัดทอนเป็นหลายตอน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้

1. ตอนขนาดยาว เป็นการแสดงที่ใช้บทเต็ม ความยาวประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 3 ชั่วโมง
2. ตอนขนาดสั้น เป็นการตัดตอนมาจากตอนขนาดยาว เหลือเพียง 2 หรือ 3 ฉาก ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงถึง 1 ชั่วโมงครึ่ง
3. แสดงเพียงฉากเดียว มักใช้สถานที่เพียงแห่งเดียว แสดงไม่เกิน 1 ชั่วโมง
4. จัดเป็นการแสดงประเภทระบำ โดยนำระบำเด่น ๆ ในตอนนั้นของเรื่องมาจัดแสดงเบิกโรง ก่อนการแสดงละครเรื่องอื่น ๆ

1. ตอนขนาดยาว มี 2 ตอนได้แก่

1.1 ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต มี 7 ฉากคือ

- 1.1.1 ฉากนำ เมืองไอยร์ตันและห้องบรรทมเมืองมัตตัง
- 1.1.2 ฉากกลางป่า พระอินทร์ช่วยนางเกศสุริยง
- 1.1.3 ฉากศาลาในป่า ยักษ์กุมภภณฑ์ติดตามคอยช่วยเหลือนางเกศสุริยง

- 1.1.4 ฉากเมืองไอยร์ตัน นางเกศสุริยงชุบชีวิตพระสุวรรณหงส์
- 1.1.5 ฉากสวนหลวง พระสุวรรณหงส์ชวนพราหมณ์เกศสุริยงไปเก็บดอกไม้
- 1.1.6 ฉากถ้ำแก้ว พระสุวรรณหงส์ชวนพราหมณ์เกศสุริยงไปชมถ้ำแก้ว
- 1.1.7 ฉากห้องบรรทม นางเกศสุริยงหนีกลับเมืองมัตตัง
- 1.2 ตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ํา มี 7 ฉากคือ
 - 1.2.1 ฉากสวนหลวงเมืองมัตตัง พระสุวรรณหงส์พานางเกศสุริยงออกจากเมือง
 - 1.2.2 ฉากศาลาในป่า ประทับแรมในป่า
 - 1.2.3 ฉากเมืองมัตตัง ยักษ์กุมภภณฑ์ฆ่ายักษ์วิรุญเมฆ
 - 1.2.4 ฉากฝั่งแม่น้ําสินธุมาศ ฝึเสื้อน้ำแปลงเป็นนางเกศสุริยง
 - 1.2.5 ฉากเมืองไอยร์ตัน พระสุวรรณหงส์พานางเกศสุริยงแปลงเข้าเฝ้าพระชนกชนนี
 - 1.2.6 ฉากฝั่งแม่น้ําสินธุมาศ (อีกแห่งหนึ่ง) กุมภภณฑ์พบนางเกศสุริยง
 - 1.2.7 ฉากตำหนักสวนเมืองไอยร์ตัน กุมภภณฑ์จับพิรุณนางเกศสุริยงแปลง
2. ตอนขนาดสั้น มี 5 ตอนได้แก่
 - 2.1 ตอนเสียว้าวและถูกหอก ตัดตอนมาจากตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตที่เป็นตอนขนาดยาว โดยนำฉากนำมาจัดแสดง 2 ฉากคือ ฉากเมืองไอยร์ตันและฉากห้องบรรทม
 - 2.2 ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต ตัดตอนมาจากตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตที่เป็นตอนขนาดยาวให้เหลือเพียง 2 ฉาก คือฉาก 2 กลางป่า และฉาก 3 ศาลาในป่า
 - 2.3 ตอนชมสวนและชมถ้ำ ตัดตอนมาจากตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตที่เป็นตอนขนาดยาวให้เหลือเพียง 2 ฉาก คือ ฉาก 5 สวนหลวงและฉาก 6 ถ้ำแก้ว
 - 2.4 ตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ํา ตัดตอนมาจากตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ําที่เป็นตอนขนาดยาว ให้เหลือเพียง 3 ฉากคือฉาก 5 เมืองไอยร์ตัน ฉาก 6 ฝั่งแม่น้ําสินธุมาศ (อีกแห่งหนึ่ง) และฉาก 7 ตำหนักสวนเมืองไอยร์ตัน
 - 2.5 ตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ํา ตัดตอนมาจากตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ําที่เป็นตอนขนาดยาว ให้เหลือเพียง 2 ฉากคือ ฉาก 6 ฝั่งแม่น้ําสินธุมาศ (อีกแห่งหนึ่ง) และฉาก 7 ตำหนักสวนเมืองไอยร์ตัน
3. แสดงเพียงฉากเดียว มี 2 ตอนได้แก่
 - 3.1 ตอนชมถ้ำเพชรพลอย ตัดตอนมาจากตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตที่เป็นตอนขนาดยาว ให้เหลือเพียงฉากเดียว คือ ฉาก 6 ถ้ำแก้ว
 - 3.2 ตอนปลัดพราก ตัดตอนมาจากตอนกุมภภณฑ์ถวายน้ําที่เป็นตอนขนาดยาวให้เหลือเพียงฉากเดียวคือ ฉาก 4 ฝั่งแม่น้ําสินธุมาศ

4. นำเฉพาะระบำที่อยู่ในละครไปจัดแสดง โดยนำระบำจากละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ มาจัดแสดงเป็นการแสดง "พิพิธศนา" เพื่อให้เห็นความงดงามของท่ารำ ความไพเราะของทำนอง เพลงและความวิจิตรตระการตาของเครื่องแต่งกาย ตลอดจนความพร้อมเพียงและความงดงามของกระบวนแถว ได้แก่ ระบำนพรัตน์ ในฉากชมถ้ำเพชรพลอยจากตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต และระบำนางเงือก ในฉากฝั่งแม่น้ำสินธุมาจากตอนกุมภภณฑ์ถวายน้า

เนื้อเรื่องโดยย่อจากบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมศิลปากรทั้ง 2 ตอน (จากตอน ขนาดยาว)

1. ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต

เปิดฉากด้วยบทเสภาเป็นฉากนำเพื่อปูพื้นฐานให้ผู้ชมทราบเรื่องราวตอนต้นก่อนว่า พระสุวรรณหงส์ได้ตามสายป่านว่าไปหานางเกศสุริยงทางหน้าต่างจนถึง พระสุวรรณหงส์ถูกหอก ยนต์แล้วแข็งใจได้สายป่านว่าเพื่อกลับไปตายยังเมืองไอยร์ตนของตน ฝ่ายนางเกศสุริยงเฝ้าคอยไม่ เห็นมา และเห็นรอยเลือดจึงออกติดตาม หาพระสวามีจนสลบไป จากนั้นจึงดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ พระอินทร์ช่วยแก้ไขจนนางเกศสุริยงฟื้น แล้วแปลงกายนางเกศสุริยงให้เป็นพราหมณ์ผู้ชายพร้อมกับประทานขวดน้ำมันทิพย์กับสรให้ แล้วนางก็เดินทางไปติดตามหาพระสวามี ระหว่างทางพบ ยักษ์กุมภภณฑ์จึงเกิดต่อสู้กัน ยักษ์กุมภภณฑ์ถูกนางฆ่าตายแต่นางมีใจสงสารชุบชีวิตให้ฟื้น กุมภภณฑ์ สำนึกบุญคุณจึงอาสารับใช้ โดยแปลงเป็นพราหมณ์ช่วยตามหาพระสุวรรณหงส์ จนในที่สุดพบกัน และช่วยชุบชีวิตพระสุวรรณหงส์ พระสุวรรณหงส์สงสัยว่าพราหมณ์คือนางเกศสุริยง จึงคิดอุบาย พิสูจน์โดยพาไปชมสวนและถ้ำแก้ว แต่นางก็แก้สงสัยได้พอตกกลางคืนพราหมณ์เกศสุริยงจึงหนี กลับเมืองมัตตัง

ตัวอย่าง บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต ฉบับกรม
ศิลปากร⁶

ร้องรำ

◎ ครั้นเห็นพราหมณ์ขามเงินเมินหนี
ทำที่ชวนสรวลสรรจ้านรรจา

ไม่ยินดีนิยมชมบุปผา
แล้วพามาถ้ำแก้วแพรพราย

- เฑิด -

⁶ กรมศิลปากร, สุจิตร์บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต แสดง ณ
โรงละครอนศิลปากร (พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, มีนาคม 2494), หน้า 24.

2. ตอนกมภณท์ถวายน้า

ดำเนินความตั้งแต่พระสุวรรณหงส์พานางเศศสุริยงออกจากเมืองมัตตัง เพื่อไปเยี่ยมเยียนพระชนกชนนีที่เมืองไอยร์ตัน โดยมอบหมายให้กมภณท์ดูแลเมืองแทน ระหว่างทางพักแรมที่ศาลาในป่า ยักษ์วิรุญเมฆจะทำร้ายแต่ถูกม้าขัดขวางจึงต่อสู้กัน ม้าเสียทีแต่ทำอุบายพาวิรุญเมฆไปยังเมืองมัตตังได้พบกับกมภณท์และต่อสู้กัน ในที่สุดกมภณท์ฆ่าวิรุญเมฆตาย ส่วนพระสุวรรณหงส์และนางเศศสุริยงออกตามหาน้า นางผีเสื้อน้ำเห็นพระสุวรรณหงส์ก็หลงรักจึงแปลงเป็นหญิงชราพาพาเรือพาสององค์ข้ามปากแม่น้ำ พอสบโอกาสก็ผลักดันนางเศศสุริยงตกน้ำ แล้วสวมรอยแปลงเป็นนางเศศสุริยงแทน พระสุวรรณหงส์หลงเชื่อว่าเป็นมเหสีจึงพาไปเข้าเฝ้าพระชนกชนนี ส่วนกมภณท์ออกตามหานางเศศสุริยงจนพบแล้วติดตามไปเมืองไอยร์ตันพบว่า พระสุวรรณหงส์อยู่กับนางเศศสุริยงแปลง จึงหาอุบายจับพิรุณ ในที่สุดนางผีเสื้อน้ำถูกฆ่าตาย

ตัวอย่าง บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกมภณท์ถวายน้า ฉบับกรมศิลป์ฯ⁷

ร้องร่ายนอก

บัดนั้น	นางมารตกใจวัชระลับกระสาย
เกรงกมภณท์รู้กลจำแลงกาย	ทิ้งกลัวพระโคมฉายจะแคลงใจ
แข็งใจผินผันหันหน้ามา	อ้อมแอ้มเจรจาปราศรัย
ท่าทางเขินเคอะเซอะไป	แล้วแสรังถามไถ่ถึงบุรี

๗ ล ๗

ลักษณะบทละคร

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตฉบับกรมศิลป์ฯ นำบทพระนิพนธ์ของกรมหลวงวชิรญาณธรณีมาใช้เป็นบทละคร⁸ โดยปรับปรุงขึ้นใหม่และเปลี่ยนตัวอักษรบางตัวให้เหมาะสมกับสมัยนิยม เช่น ภาที่ เปลี่ยนเป็น พาที่ หมิได้ผิด เปลี่ยนเป็น มิได้ผิด ปฤกษา เปลี่ยนเป็น ปรีक्षा เป็นต้น ส่วนตอนกมภณท์ถวายน้านำมาจากบทละครเรื่องสุวรรณหงส์สำนวนอยุธยา และขอยืมต้นฉบับมาจากคุณครุฑมัลลี คงประภัสร์⁹ โดยตอนกมภณท์ถวายน้านี้กล่าวถึงบทบาทของนางเศศสุริยงแปลง

⁷ กรมศิลป์ฯ, สุจิตร์บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกมภณท์ถวายน้า แสดง ณ โรงละครศิลปากร (พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, มีนาคม 2502), หน้า 22.

⁸ กรมศิลป์ฯ, สุจิตร์บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต แสดง ณ โรงละครศิลปากร (พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, มีนาคม 2494) คำนำหน้า ข

⁹ มัลลี คงประภัสร์, หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณครุฑมัลลี (หมั่น) คงประภัสร์ (กรุงเทพฯ: จักรานุกูลการพิมพ์, 2515), หน้า 37.

บทละครทั้ง 2 ตอนของกรมศิลปากรที่กล่าวมานี้มีลักษณะเป็นกลอนแปด มีการจัดแบ่งเป็นตอนเป็นฉาก มีการบรรจุเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ขึ้นใหม่โดยใช้กฎเกณฑ์ในการบรรจุเพลงตามหลักของการแสดงละครนอก รวมทั้งกำหนดบทเจรจาลงในบทละคร โดยตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต มีการแต่งบทเสภาเพิ่มเติมเป็นฉากนำเพื่อปูพื้นฐานให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวตอนต้น และแต่งบทระบำบ้านพรตน์ อยู่ในฉากชมถ้าเพชรพลอย ส่วนตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า แต่งบทระบำเงือก อยู่ในฉากฝั่งแม่น้ำสินธุมาศ นอกจากนี้ การเล่นตลกยังแทรกเรื่องราวเหตุการณ์ปัจจุบันและเพิ่มเทคนิคฉาก แสง สี เสียง อุปกรณ์ประกอบการแสดง มีการเปิด-ปิดม่าน เพื่อสะดวกต่อการจัดการแสดงและเพิ่มความหรูหราให้แก่ละคร

จากที่กล่าวมาถึงบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ทั้ง 5 จำนวนคือ จำนวนอุยธยา จำนวนธนบุรี จำนวนของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ จำนวนของนายทองดี และจำนวนของกรมศิลปากร ผู้วิจัยจึงจัดทำเป็นตารางเปรียบเทียบบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ทั้ง 2 ตอน คือ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตและตอนกุมภภณฑ์ถวายม้าของทั้ง 4 จำนวน โดยยกตัวอย่างมาเฉพาะบางส่วน ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นดังนี้

ตารางเปรียบเทียบบทละครเรื่องสุวรรณหงส์จำนวนอุยธยา จำนวนกรมหลวงภูวเนตรฯ จำนวนของนายทองดี และจำนวนกรมศิลปากร

บทละครเรื่อง สุวรรณหงส์	จำนวนอุยธยา	จำนวนกรมหลวง ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์	จำนวนของ นายทองดี	จำนวนของ กรมศิลปากร
เนื้อเรื่อง ตอนพราหมณ์เล็ก พราหมณ์โต	เลียบไปเหนงา พรามะนี คีตวาเทวี เขากอดไว สำชันวา นางหาวางไม ขอบใจ เงาตามผัวมา แลว ขวาทพธันทั้งสอง ข้าง ขวา ๆ แลววางก็ สั่งกา แลวถอยพรอ้ง เงาออกมาวินยาไม เปนลัมประดี	เคยถนอมแนบชิด พิศไสมย คนนี้แน่แต่ แสนแค้นขัดใจ ทั้ง สองเต้าเจ้าไม่ติดตัว มา ดูอื่นเหมือนเพื่อน ไม่มีถัน ขาดสำคัญ คิดยงให้กังขา คณิง นอนถอนใจใหญ่ ไศรยา จนนิทรารับ หลับไป	สืบค้นไม่พบ	เหมือนหนึ่งหลับ ละเมอเพื่อคว่า กอด กายาโถมงามเจ้า พราหมณ์ไว้ ล้อมเนตร ขึ้นพิณจิตศวง นึกว่า เกศสุริยงยังสงสัย สวมสอดกอดจูบดู ได้ คำว่าไขวไม่พบสบ สำคัญ หลากจิตผิด ทำนองมองเขม้น เอ๊ะ จะเป็นบุรุษหยุดขยับ ดูหน้าตาแต่สักนิดไม่ ผิดกัน โฉนถันโถม ฉายจึงหายไป

บทละครเรื่อง สุวรรณหงส์	สำนวนอยุธยา	สำนวนกรมหลวง ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์	สำนวน ของนายทองดี	สำนวนของ กรมศิลปากร
ตอนกุ่มกณฑ์ ถวายน้า	นางผีเสื้อน้ำอะสุรา ความกลัวกุ่มพันนักษ หนา แล้วกลัวราชาจะ กินได้ ทำเป็นค้อยชะ เยื่อนเบือนหน้า แล้ว มาพญาปราไสย หน้า ตาก็แก้วช่วยไป ทำ เป็นปราไสยถึงบุรี ถามถึงสมบัติพิศกัน ขางม้ารพินมนตรี	ไม่ได้พระนิพนธ์ตอน กุ่มกณฑ์ถวายน้า	นางเกษสุริยงแปลง กายา ความกลัวกุ่ม พลเป็นหนักหนา แล้วกลัวราชาจะกิน ใจ ทำเป็นค้อยเดิน เมินหน้า ทำเป็นพูด จาปราไสย หน้าตาก็ แก้วช่วยไป ทำเป็น ปราไสยถึงบุรี ถาม ถึงสมบัติพิศคน ขางม้ารพินมนตรี	นางมารตกใจวับ กระสับกระส่าย เกรง กุ่มกณฑ์รู้กลจำแลง กาย ทั้งกลัวพระโคม ฉายจะแคลงใจ แข็ง ใจผินผันหันหน้ามา อ้อมแอมเจรจา ปราศรัย ทำทางเขิน เคอะเขอะไป แล้ว สร้างถามไถถึงบุรี ถามถึงสมบัติพิศกล ขางม้ารพินและ เสื่อสีห์

จากตารางเปรียบเทียบบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ทั้ง 4 สำนวน พบว่า เรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต มี 3 สำนวน คือ สำนวนอยุธยา สำนวนของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์และสำนวนของกรมศิลปากร ทั้ง 3 สำนวนมีเนื้อความและสำนวนภาษาคคล้ายกัน คือ เนื้อความกล่าวถึงพระสุวรรณหงส์เข้าใจว่าพราหมณ์เกษสุริยงคือ นางเกษสุริยงพระมเหสีของตน แต่แปลกใจว่าทำไมหน้าอกของนางเกษสุริยงจึงหายไป ส่วนสำนวนภาษาที่คล้ายกันมี 2 ลักษณะ คือ 1. รักษาคำเดิมไว้ ได้แก่ คำว่า ถัน และสำคัญ (สำนวนอยุธยาเขียนว่าลำซัน) 2. เปลี่ยนคำใหม่แต่คงความหมายเดิม ได้แก่ คำว่า สงสัย สำนวนอยุธยาเขียนว่า สังกา สำนวนหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์เขียนว่า กังขา สำนวนของกรมศิลปากรเขียนว่า สงสัย ซึ่งทุกสำนวนมีความหมายเหมือนกัน

สำหรับเรื่องสุวรรณหงส์ตอนกุ่มกณฑ์ถวายน้ามี 3 สำนวนคือ สำนวนอยุธยา สำนวนของนายทองดี และสำนวนของกรมศิลปากร ทั้ง 3 สำนวนมีเนื้อความและสำนวนภาษาใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ เนื้อความกล่าวถึง นางผีเสื้อน้ำเมื่อพบกุ่มกณฑ์ก็พยายามหลบหน้าและแสดงท่าทางเก้อเขินเพราะกลัวกุ่มกณฑ์จะรู้ว่าตนเป็นนางยักษ์แปลงมาเป็นนางเกษสุริยงและเกรงว่าพระสุวรรณหงส์ จะรู้ความจริงจึงแกล้งทำเป็นถามไถถึงบ้านเมือง ผู้คนและบริวารต่าง ๆ เพื่อมิให้พระสุวรรณหงส์ สงสัย ส่วนสำนวนภาษามี 2 ลักษณะคือ 1. รักษาคำเดิมไว้ 2. เปลี่ยนคำใหม่แต่คงความหมายเดิม ดังตารางสำนวนภาษาตอนกุ่มกณฑ์ถวายน้าทั้ง 3 สำนวนต่อไปนี้

สำนวนภาษา	สำนวนอยุธยา	สำนวนของนายทองดี	สำนวนของ กรมศิลปากร
1. รักษาคำเดิมไว้	ความกลัวกุมพินักหนา <u>แล้วกลัวราชาจะกินใจ</u> ทำเป็นค้อยชะเยื่อนเบือนหน้า แล้วมาพุดจาปราไสย หน้าตาก็แก้วช่วยไป ทำเป็นปราไสยถึงบุรี ถามถึงสมบัติพัสต์กัน ข้างม้ารืพินมนตรี	ความกลัวกุมภณท์เป็น นักหนา <u>แล้วกลัวราชาจะกินใจ</u> ทำเป็นค้อยเดินเมินหน้า ทำเป็นพุดจาปราไสย <u>หน้าตาก็แก้วช่วยไป</u> ทำเป็นปราไสยถึงบุรี <u>ถามถึงสมบัติพัสต์ตน</u> <u>ข้างม้ารืพลมนตรี</u>	กุมภณท์ กลัว , ใจ หน้า ปราศรัย - ถึงบุรี ถามถึงสมบัติพัสต์กล ข้างม้ารืพลและเสื่อสีห์

หมายเหตุ คำที่ขีดเส้นใต้ หมายถึง คำที่เหมือนกัน

สำนวนภาษา	สำนวนอยุธยา	สำนวนของนายทองดี	สำนวนของ กรมศิลปากร
2. เปลี่ยนคำใหม่ แต่คงความหมาย เดิม	ราชา , กินใจ ชะเยื่อนเบือน แล้วมาพุดจา หน้าตาก็แก้วช่วย ทำเป็นปราไสย มนตรี	ราชา , กินใจ เดินเมิน ทำเป็นพุดจา หน้าตาก็แก้วเขิน ทำเป็นปราไสย มนตรี	พระโหมฉาย , แคลงใจ ผินผันหัน อ้อมแอม้เจรจา ท่าทางเขินเคอะเซอะ แล้วสร้างถามไถ่ และเสื่อสีห์

จากตารางพบว่า สำนวนภาษาตอนกุมภณท์ถวายน้าของอยุธยาและของนายทองดีใช้คำที่เหมือนกันเกือบทุกคำ ต่างกันเพียงบางคำเท่านั้น คือ สำนวนอยุธยา เขียนว่า ชะเยื่อนเบือน, แล้วมา สำนวนของนายทองดีเปลี่ยนเป็น เดินเมิน, ทำเป็น นอกจากนี้ สำนวนของนายทองดียังเพิ่มคำ ได้แก่ คำว่า เปน ในบรรทัดแรก ส่วนสำนวนของกรมศิลปากรใช้คำเดิมได้แก่คำว่า กุมภณท์, กลัว, ใจ, หน้า, ปราศรัย, ถึงบุรี, ถามถึงสมบัติพัสต์กล และข้างม้ารืพล และเปลี่ยนคำใหม่แต่คงความหมายเดิม คือ เปลี่ยนจาก ราชา เป็น พระโหมฉาย กินใจ เป็นแคลงใจ ชะเยื่อนเบือน เป็น ผินผันหัน แล้วมาพุดจา เป็น อ้อมแอม้เจรจา หน้าตาก็แก้วช่วย เป็น ท่าทางเขินเคอะเซอะ ทำเป็นปราไสย เป็น แล้วสร้างถามไถ่ มंत्री เป็น และเสื่อสีห์ ส่วนคำที่ต่างไปจากนี้เป็นคำที่แต่งขึ้นใหม่

สรุป

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณหงส์ มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่านและวรรณกรรมที่ใช้สำหรับแสดงหรือบทละคร โดยวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่านค้นพบได้ 2 จำนวน คือ จำนวนของหลวงพุทธราชคักดาและจำนวนของนายบุศย์ ประกอบสาร ส่วนบทละครมี 5 จำนวน คือ จำนวนอยุธยา จำนวนธนบุรี จำนวนของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ จำนวนของนายทองดี และจำนวนของกรมศิลปากร ทุกจำนวนต่างก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินพร้อมทั้งแทรกแง่คิดและคติธรรมเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์พบว่า บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ จำนวนอยุธยาเป็นจำนวนเก่าแก่ที่สุด มีใจความสมบูรณ์ที่สุด จับเรื่องตั้งแต่พระสุวรรณหงส์เป็นใคร มาจากไหน และได้นางเกศสุริยงเป็นพระมเหสีจนถึงมีโอรสและธิดา แต่งด้วยกลอนแปด ใช้คำขึ้นต้นบทว่าเมื่อนั้น บัดนั้น มาจะกล่าวบทไป มีการบรรจุเพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์ ใส่คำว่า เจรจา แทรกไว้ในบท โดยมีได้กำหนดคำเจรจาไว้ ผู้แสดงต้องคิดคำเจรจาขึ้นเอง ทั้งมิได้มีการจัดแบ่งเป็นฉากเป็นตอน ส่วนจำนวนธนบุรี ได้มีการชำระเรื่องสุวรรณหงส์แต่ไม่พบต้นฉบับ

ส่วนบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์อีก 3 จำนวน ต่างก็ได้แบบอย่างมาจากจำนวนอยุธยา ทั้งสิ้น ทั้งโครงเรื่อง เนื้อความและจำนวนภาษา กล่าวคือ แต่งด้วยกลอนแปด การใช้คำขึ้นต้นบท การบรรจุเพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์ และเขียนคำว่า เจรจา แต่มิได้กำหนดคำเจรจา ผู้แสดงต้องคิดคำเจรจาเอง รวมทั้งมิได้จัดแบ่งเป็นฉากเป็นตอนเช่นเดียวกับจำนวนอยุธยา แต่ส่วนที่ต่างกันก็คือ จำนวนของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ มีเนื้อความเฉพาะตอนกลางเรื่องเท่านั้น คือ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต แต่ปรับเนื้อเรื่องให้กระชับไม่เยิ่นเย้อและแก้ไขถ้อยคำให้สละสลวย ส่วนจำนวนของนายทองดี เจ้าของละครอยุธยา พบเนื้อความเฉพาะตอนกลางเรื่อง คือตอนกุมภภณฑ์ ถวายม้า สังเกตการใช้ถ้อยคำเหมือนจำนวนอยุธยาเกือบทุกคำ ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับจำนวนของกรมศิลปากรมี 2 ตอน คือ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต และตอนกุมภภณฑ์ ถวายม้า โดยจัดแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นฉากเป็นตอน ได้แก่

1. จัดเป็นตอนขนาดยาว มี 7 ฉาก ใช้เวลาแสดงประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่งถึง 3 ชั่วโมง มีทั้งหมด 2 ตอน
2. จัดเป็นตอนขนาดสั้น มี 2-3 ฉากใช้เวลาแสดงประมาณ 1 ชั่วโมงถึง 1 ชั่วโมงครึ่งมีทั้งหมด 5 ตอน
3. จัดแสดงเพียงฉากเดียว ใช้เวลาแสดงไม่เกิน 1 ชั่วโมง มีทั้งหมด 2 ตอน
4. นำเฉพาะระบำที่อยู่ในละครไปจัดแสดง

นอกจากนี้ มีการกำหนดคำเจรจาในบทละคร มีการแต่งบทเสภาเป็นฉากนำ และแต่งบท
ระบำ โดยตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต แต่งบทระบำนพรัตน์ และตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า แต่งบท
ระบำนางเงือกแทรกไว้ในเนื้อเรื่อง รวมทั้งมีการบรรจุเพลงร้องให้มีจำนวนเพลงมากขึ้นกว่าเดิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย